

ДА ГІСТОРЫІ ПЕРАКЛАДУ ПАЭМЫ ЯКУБА КОЛАСА «СЫМОН-МУЗЫКА» НА РУСКУЮ МОВУ

Рассматривается история перевода выдающегося произведения белорусской литературы – лиро-эпической поэмы Якуба Коласа «Симон-музыкант» (1924–1925) на русский язык. Устанавливаются объективные причины и субъективные факторы, приведшие к существенному обеднению содержания поэмы в русскоязычном варианте, к нарушению творческой воли автора, упрощенной трактовке идейно-художественной концепции произведения.

The history of the Belarusian translation of the lyric and epic poem «Simon the Musician» (1924–1925) by Yakub Kolas into the Russian language is under analysis. The objective and subjective factors that lead to the essential impoverishment of the poem's content and the violation of the creative idea of the author, the simplification of the idea and artistic concept interpretation of the literary work are described in the article.

У шматграннай літаратурна-мастацкай спадчыне народнага паэта Беларусі Якуба Коласа паэмы «Новая зямля» і «Симон-музыка» займаюць адметнае месца. За імі трывала замацавалася характарыстыка класічных твораў нацыянальнага ліра-эпасу, роля этапных з'яў у развіцці беларускага прыгожага пісьменства. «Новая зямля» і «Симон-музыка» сталі значным укладам у духоўную культуру беларускага народа. Зусім натуральна, што і Якуб Колас, і шчырыя прыхільнікі яго таленту адразу па выхадзе твораў з друку праяўлялі жывую зацікаўленасць і нават рабілі практычныя захады, скіраваныя на тое, каб з паэмамі пазнаёміліся чытачы блізкіх і далёкіх суседзяў, у тым ліку і рускамоўная чытацкая аўдыторыя. Але здарылася так, што «Новую зямлю» і «Симона-музыку» ў сэнсе цікавасці да іх з боку прадстаўнікоў іншых літаратур і адпаведна іх перакладу на іншую мову чакаў розны лёс. І ў гэтым нельга не бачыць праявы парадоксу, на якія так багаты літаратурны працэс, творча-мастацкае жыццё. Непазбежна ўзнікае пытанне: што ж ляжыць у аснове такой парадаксальнасці? Два раўназначныя паводле мастацкага ўзроўню творы, але «Новая зямля» атрымлівае вядомасць па-за межамі Беларусі, а пра «Симона-музыку» іншамовны чытач і да сённяшніх дзён мае досыць няпэўнае, а больш дакладна – спрошчанае ўяўленне. Прычына, відаць, у тым, што пераклад паэмы значна ўступае арыгіналу.

Прызнаць згаданае становішча нармальным, вядома ж, нельга, хоць бы таму, што «Симон-музыка» ў аўтарскай рэдакцыі дэманструе эстэтычную вышыню, на якую ўжо ў 1920-я гг. узнялася беларуская ліра-эпічная паэзія ў асобе свайго выдатнага майстра слова – Якуба Коласа. А вось недасканалы пераклад паэмы на рускую мову і

адсутнасць перакладу на іншыя мовы свету прывялі да таго, што «Симон-музыка» аказаўся па-за еўрапейскай літаратурай, хаця паводле ўсіх паказчыкаў гэты твор і павінен там знаходзіцца. Усё гэта, разам узятая, істотна збядняе ўяўленні іншамовных чытачоў пра стан і ўзровень мастацкай творчасці беларусаў.

Чым жа выкліканы і абумоўлены недахопы перакладнага рускамоўнага варыянта паэмы «Симон-музыка»? Між іншым да высвятлення гэтага пытання я ўпершыню звярнуўся сорак пяць гадоў таму: у зборніку навуковых прац «Беларуская літаратура», вып. V, 1963 г., падрыхтаваным Інстытутам літаратуры АН БССР, быў змешчаны мой артыкул «"Симон-музыка" Якуба Коласа на рускай мове». Супаставіўшы перакладны тэкст з арыгіналам, я пераканаўся, што рускамоўны варыянт, ажыццёўлены П. Сямініным і Б. Ірыніным, у мастацкіх адносінах недасканалы. Сёння гэта праблема патрабуе не толькі далейшага абмеркавання, але і болей сур'ёзнага падыходу, болей глыбокага асэнсавання.

Па-першае, у перакладзе шмат вялікіх па памерах купюр. Асабліва значныя страты панеслі алегарычныя ўступы да асобных частак паэмы. Так, з тэксту цалкам выкасаваны: алегорыя пра лёс промня-неслуха – «Калі вясною // Над зямлёю // Раняла сонейка праменні» (радкі 1–61) – уступ да другой часткі; алегарычнае апавяданне пра тое, як змагаліся паміж сабой сонца і мороз – «На свет прабілася вадзіца, // Што век стаяла пад гарою» (радкі 1–70) – уступ да пятай часткі; алегорыя аб прыгажуні-хмарцы – «Не, не ведаў ніхто, скуль паўстала яна, // Гэта думка нябёс і зямлі» (радкі 1–24) – пачатак трэцяга раздзела апошняй часткі. Гэтыя скарачэнні адмоўна

паўплывалі на агульнае ўспрыманне паэмы як мастацкай цэласнасці, на ўспрыманне яе філасофскага плана, які аказваўся надзвычай збеднены. У Коласа алегарычныя вобразы, супастаўленыя з вобразамі галоўных герояў – Сымонам, Ганнай, набываюць глыбокае сэнсавое напаміненне, маштабнасць. У перакладзе ж вызначальнымі сталі падзеі, апавед пра пакутлівыя блуканні героя ў пошуках лепшай долі.

Канкрэтызуем сказанае спасылкай на алегарычны вобраз промня, асуджанага «на выгнанне і на бясконцае блуканне паміж нябёсаў і зямлі» (Колас 1974 VI, 316). Пазбавіўшы перакладны варыянт паэмы ад гэтага вобраза і ад вобраза хмаркі, нельга ўсур’ёз весці гаворку пра духоўную эвалюцыю Сымона. Фактычна алегорыя аб промні – сэнсавое ядро аўтарскай ідэйна-мастацкай канцэпцыі. Пры аналізе згаданага фрагмента ўзнікае мноства пытанняў. Ці справядлівым быў прысуд, вынесены неслуху, які адважыўся на рызыкаўны крок? Як трэба разумець зварот прыгажуні-хмаркі да промня не ляцець на зямлю, «каб знішчыць цьмы там панаванне», а застацца з ёю? У чым прынцыповая розніца пазіцыі промня-неслуха і тых безыменных промняў, якія выканалі «святное сонца прыказанне» (Там жа, 316), каб адрадыць на зямлі жыццё? Пошукі адказу на пастаўленыя пытанні якраз і даюць магчымасць глыбей разабрацца ў стасунках галоўных герояў і зразумець сэнсавую змястоўнасць сцэны выратавання Ганны з дапамогай Сымонавай песні. Выкінуўшы алегарычны ўступ, рэдактары ці перакладчыкі вызвалілі чытача ад неабходнасці суадносіць сюжэт паэмы, яе рэальны план і план сімвала-алегарычны, шукаць іх узаемазвязь.

Сказанае яшчэ ў большай ступені датычыць алегарычнага зачynu «На свет прабілася вадзіца», дзе знайшлі адбітак сацыяльна-філасофскія погляды Якуба Коласа, яго ўспрыманне рэвалюцыі і ацэнка яе трагічных наступстваў. Са зместу алегорыі бачна безвыніковасць барацьбы стыхійных сіл прыроды – вады і марозу – «за шчасце, волю і свабоду». Пасрэднікам паміж варагуючымі бакамі выступіла сонца, увасабленне магутных жыццядзейных сіл.

Глядзела сонца ў засмучэнні
На калатню варожых станаў –
Не вырваць злу ад зла кайданаў.
І шле яно наніз праменні,
Заве да згоды-замірэння,
Каб сцішыць ласкаю буянаў.
І гэта ласка з дабратаю
Спыняе тую трасяніну
І зноў выводзіць на пуціну
Добра і згоды цеплатаю.
І жывіць рэчка зноў краіну,
Вакол згуртоўвае расліну
І ззяе шчасцем і красою.

(Колас 1974 VI, 431)

Сілай і злом нельга адолець зло, толькі дабрыня і згода могуць вывесці краіну на шлях вольнага развіцця – вось якой глыбокай філасофскай думкай прасякнуты алегарычны ўступ, а таксама і ўся аўтарская ідэйна-мастацкая канцэпцыя, увесь твор. На жаль, і гэты фрагмент канцэптальнага характару рускамоўны чытач таксама не знайшоў у перакладзе. Ці трэба гаварыць, што такое бязлітаснае скарачэнне мастацкай тканіны твора збыдніла яго, паслабіла гуманістычны пафас, чалавекаабарончую скіраванасць.

Па-другое, апрача купюр, перакладчыкі ахвотна выкарыстоўвалі і іншыя прыёмы – скарачаную падачу таго ці іншага алегарычнага фрагмента ці аўтарскага апісання. У прыватнасці, з алегарычнага ўступу да першай часткі выкінуты сэнсавы значныя радкі (7–12), скарачана апісанне дзеянняў сімвалічнага дрыгасека, які пракладаў дарогу ў парку да княжацкага замка (раздзел зменшыўся на 144 радкі, або на 36 строф!). Гэта і ёсць тыповыя ўзоры таго, як ажыццяўлялася сэнсавая «праполка», як на змену пазычнай вобразнасці, яскраваму эмацыянальна-пачуццёваму раскрыццю аўтарскай думкі прыходзіла голая інфармацыйнасць.

Каб зразумець, якую значную функцыю выконвалі ў паэме лірыка-філасофскія адступленні, алегарычныя фрагменты, ёсць сэнс звярнуцца непасрэдна да аўтарскіх сведчанняў. Вось фрагмент з кнігі М. Лужаніна «Колас расказвае пра сябе: “Скончыў я збольшага “Сымона” і перад габлёўкай перачытаў. Хацеў прасачыць, як дзея рухаецца. І засмуціўся: здаецца, усё сказана і нічога. Не дыхае рэч, нежывая. Што за ліха! У грудзях у мяне гэтага дыхання поўна. Як жа зрабіць, каб задыхаў твор? Калі ў пачатку кожнага раздзела даць нейкі лірычны подых? Можна, і ўвесь твор сагрэецца».

Справа гэта была цяжкая. Хацелася, каб ва ўступе толькі прадракаўся настрой далейшага, а ўсе падзеі былі за заслонай.

Аднак прарабіў я так з першай часткай і ўзрадаваўся. У творы як бы з’явіліся дзіцячыя вочы. А калі зірнеш праз іх на свет, дык паэма і ўсё, што робіцца ў ёй, выглядае жывейшым.

Усё гэта, як мне здаецца, дапамагло “Сымону” пашырэць. Так з казкі жыцця твор стаў паэмай...” (Лужанін 1982, 163).

Калі «лірычныя звязкі» ўдыхнулі ў паэму жыццё, сагрэлі яе, калі ва ўступе «прадракаўся настрой далейшага», дык як жа павінен быў успрымацца твор пасля таго, як многія з гэтых «звязак», алегорыі цалкам або часткова былі выкасаваны з тэксту перакладнага варыянта? Ажыццёўленыя рэдактарам або цэнзарам купюры, вядома ж, абяскровілі «Сымона-музыку», пазбавілі яго сілы эмацыянальнага ўздзеяння на чытача. Спрошчанай стала ідэйна-філасофская канцэпцыя паэмы. Уводзячы алегорыі і лірычныя адступленні, Колас «пашыраў паэму», а пе-

ракладчыкі пайшлі адваротным шляхам – звужэння сэнсавай прасторы твора. Пра якую ж адпаведнасць рускамоўнага варыянта арыгіналу пасля гэтага можа ісці размова?

Але не толькі сімволіка-алегарычнаму кампаненту вобразнай сістэмы не знайшлося належнага месца ў перакладзе, лішнімі аказаліся там і многія ўрыўкі з рэалістычных апісанняў лёсу героя, яго блуканняў па свеце. Не пашанцавала і шматлікім разгорнутым апісаннем прыроды, што выступае ў творы як адухоўленая істота. І тут паслаблялася лірычная плынь, пра неабходнасць якой пераканальна гаварыў Якуб Колас.

Рэдактарска-цэнзарскае вока не абмінула і лірыка-філасофскі ўступ да трэцяй часткі паэмы. Агульны пафас фрагмента, погляды Якуба Коласа на гістарычны лёс роднага краю ў агульных абрысах як быццам і захаваны, данесены да чытача. Тым не менш скарачэнні адыгралі сваю ролю, адбіліся на змесце ўступу. Вось, у прыватнасці, якія радкі адсутнічаюць у перакладзе:

Родны край! у Божа імя,
У чэсць косцелаў, царквоў
Паміж дзеткамі тваімі
Многа легла камянёў,
Многа выйшла трасяніны –
Меч, агонь знішчалі край:
З двух бакоў «айцы» дубінай
Заганялі нас у рай!
Кроў лілася ручаямі,
Здрада чорная расла,
Што панамі і ксяндзамі
Ў сэрцы кінута была.
І цяпер над намі, брацці,
Яшчэ ў сіле той раздор –
І папоўскае закліццё,
І ксяндзоўскі нагавор.
(Колас 1974 VI, 355–356)

Чатырохрадкоўе
І лілася кроў нявінна,
Швед набытак наш паліў,
А ўрад царскі самачынна
Тут гвалтоўнасці тварыў.
(Там жа, 356)

у перакладзе гучыць наступным чынам:
І лілася тут кровь безвинно,
Нажитое швед палил,
Бонапарт, Вильгельм бесчинно
Пир справляли средь могил.

(Там жа, 464–465)

Тут зроблена недапушчальная падмена аўтарскай думкі адвольнай інтэрпрэтацыяй гістарычнага мінулага.

У такім вась недасканалым выглядзе паэма «Сымон-музыка» на працягу амаль шасцідзесяці

гадоў закліканая была дэманстраваць рускамоўнай чытацкай супольнасці значныя дасягненні ў галіне нацыянальнага ліра-эпасу. Пераклад змяшчае выпадкі надуманага асучаснівання героя рамантаўнага твора. Так, напрыклад, Ганніна маці ўгаворвае дачку не браць да сэрца доўгую адсутнасць Сымонкі: «Ён – вандроўнік, ён – жабрак», ён «мо' разбэсціўся адзін» (Колас 1974 VI, 451). У перакладзе ж раптам з'явілася «Может, запили где один» (Колас 1982 I, 542). «Ты – музыка, брат, няйнача, // Будзеш некалі дудар» (Колас 1974 VI, 296) – так гучыць прадказанне старога Курылы. «Музыкант ты по природе, // От рождения дударь» (Там жа, 411) – вось які надуманы варыянт прапанаваў перакладчык. Надуманы таму, што Сымонка яшчэ павінен прайсці школу жыццёвага выпрабавання, каб набыць годнасць дудара. Хлопчык ад нараджэння – «музыка», але яшчэ не «дудар».

А цяпер вернемся да пытання, ужо закранутага на пачатку артыкула. Толькі падыдзем да яго з іншага боку: чаму Якуб Колас не праяўляў такой актыўнасці ў справе арганізацыі перакладу «Сымона-музыкі», як гэта мела месца ў выпадку з «Новай зямлёй»? Чаму не рабіў практычных захадаў, каб дасягнуць адпаведнага мастацкага ўзроўню ў рускамоўным варыянце паэмы пра музыку? Ды і сваёй незадаволенасці, скажам, скарачэннямі сэнсава значных урыўкаў тэксту, здаецца, нідзе не выказваў. Прынамсі, яго пачуцці нязгоды ці абурэння ў слоўнай форме не зафіксаваны. Хіба тэма мастака, лёсу нацыянальнага мастацтва ў 1930–1940-я гг. не была такой актуальнай для рускай літаратуры, як і тэма працоўнага сялянства, тэма будучыні вёскі, народнай культуры? Не мог жа Якуб Колас усур'ёз лічыць паэму пра музыку меней значнай, меней вартай увагі рускамоўнага чытача, чым «Новая зямля». Агульнавядома, што «Сымона-музыку» вельмі высока цаніў Янка Купала, і гэтай ацэнкай Канстанцін Міхайлавіч даражыў, ганарыўся. Дык адкуль жа тады ішла аўтарская стрыманасць у прапагандзе свайго твора сярод рускамоўнай літаратурнай і чытацкай аўдыторыі?

На недасканаласці перакладу «Новай зямлі», а таксама іншых твораў, напрыклад аповесці «Дрыгва», Якуб Колас рэагаваў вельмі востра, перакладчыцкія недахопы, пралікі ўспрымаў балюча. Але пры гэтым пісьменнік ніколі не абмяжоўваўся нараканнямі, крытычнымі заўвагамі, а прапаноўваў перакладчыкам практычную дапамогу ў выглядзе кансультацый, тлумачэння незразумелых слоў, даваў уласныя варыянты перастварэння многіх радкоў, строф, урыўкаў, шукаў найбольш адэкватную замену няўдала выяўленай думкі, павярхоўна абмаляванай жыццёвай з'явы ці пэўнай падзеі.

Што ж датычыць перакладу «Сымона-музыкі», дык тут суцэльная таямніца: мне не ўдалося знайсці ніводнага матэрыялу, які б сведчыў пра

* У тэксце перакладу, зробленага Б. Ірыніным і М. Ісакоўскім, два апошнія радкі падаюцца ў іншай рэдакцыі. Яна бліжэй да арыгінала:

Царский псарь – и тот бесчинно
Тут насилие творил (Колас Якуб. Избранное. М., 1947. С. 356).

ўдзел Коласа ў рэдагаванні рускамоўнага тэксту паэмы. Болей за тое, увогуле невядома, калі распачалася праца над перакладам, хто яе ініцыяваў, якая дзяржаўная ўстанова ці творчая арганізацыя, нахштальт Саюза пісьменнікаў Беларусі, забяспечвала фінансаванне праекта.

Адзінае, што нам вядома, дык гэта з’яўленне ўрыўка з паэмы «Сымон-музыка» ў кнізе «Избранное», выдадзенай пад рэдакцыяй Я. Мазалькова ў Маскве ў 1947 г. Пераклад зроблены Б. Ірыніным і М. Ісакоўскім. Што датычыць выбару фрагмента для перакладу, дык тут праглядае пэўная асцярожнасць: у перакладзенай частцы распаўядаецца пра вандраванні Сымонкі з дэда-жабраком, пра першую сустрэчу хлапчука з Ганнай і ўцёкі музыкі-гаротніка ад сквапнага дэда. Інакш кажучы, аддадзена перавага побытаваму раздзелу, у якім яшчэ не так багата вострых маральна-этычных і грамадска-палітычных пытанняў.

Можна згадаць і яшчэ адну крыніцу, звязаную з гісторыяй перакладу паэмы. Гаворка ідзе пра напісаны ў Крамлёўскай бальніцы ліст да Алесі Смоліч ад 7 снежня 1950 г., у якім Канстанцін Міхайлавіч паведамляе адрасату: «Мае амаль усе творы – “Новая зямля”, “Рыбакова хата”, “У палескай глушы”, “У глыбі Палесся”, “Дрыгва” і дробныя вершы – амаль што ўсе перакладзены на рускую мову. Нават пераклалі ў гэтым годзе “Сымона-музыку”, але паэма яшчэ не здана ў друк» (Колас 1978 XIV, 37–38). Міжвольна ўзнікае пытанне: які ж сэнс укладваў паэт у выраз: «Нават пераклалі ў гэтым годзе “Сымона-музыку”»? Можна, гэты твор быў на асобным уліку ў афіцыйных улад, і толькі ў 1950 г. да яго нарэшце дайшла чарга быць перакладзеным пасля «дробных вершаў», пасля «Дрыгвы», напісанай значна пазней за «Сымона»? На жаль, нашы дапушчэнні не беспадстаўныя.

Каб зразумець, як няголасна ўзводзілася сцяна маўчання вакол паэмы «Сымон-музыка» і адпаведна вакол яе перакладу на рускую мову, і каб сталі больш відавочнымі прычыны, што абумовілі купюры, скарачэнні тэксту фрагментаў сімволіка-алегарычнага плана, неабходна ўлічваць канкрэтныя грамадска-палітычныя абставіны эпохі 1930–1950-х гг., мець на ўвазе негатывную ролю вульгарна-сацыялагічнай крытыкі і тую ацэнку, якая была трывала замацавана гэтай крытыкай у грамадскай свядомасці. Для вульгарызатараў паэма Якуба Коласа была ў прынцыпе непрымальная як твор, нібыта прасякнуты нацыяналістычнай ідэяй услаўлення месіянскай ролі інтэлігенцыі – галоўнай сілы ў працэсе нацыянальнага адраджэння. Пераадольваліся ж спрошчана-дагматычныя ўяўленні з вялікімі цяжкасцямі. Вось і на пачатку 1936 г. тагачасны загадчык рэдакцыі творчасці народаў СССР Дзяржаўнага выдавецтва (ГИХЛ) Я. Мазалькоў паведаміў Якубу Коласу пра намеры ўключыць у план

выдання 1937 г. вялікі зборнік твораў беларускага паэта, куды маглі б увайсці і ўрыўкі з «Новай зямлі» і «Сымона-музыкі». «Издавать же поэму (“Сымона-музыку”. – М. М.) полностью отдельной книгой мы не считаем целесообразным. В идейном отношении поэма не может быть признана полноценной. Как тематически, так и по своему идейному содержанию она является характерной для дооктябрьского периода Вашего творчества (хотя эта поэма и была Вами заново переработана в 1924–1925 гг.). Об этом свидетельствуют элементы «правдоискательства», черты народного сентиментализма, имеющиеся в поэме» (Расійскі дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва. Ф. 613. Воп. 7. Спр. 606. Л. 1–4).

Зусім відавочна, што друкаваць у перакладзе на рускую мову «неполноценный» у ідэйных адносінах твор пасля вынесенага ў Маскве рашучага прысуду ніхто не адважваўся не толькі ў 1930-я, але і ў пачатку 1950-х гг. А паколькі «нацыяналістычныя погляды» Якуба Коласа ў замаскіраванай форме з найбольшай паўнатай былі ўвасоблены ў алегарычных уступах, у сімвалічных вобразах, дык менавіта ўступам не знайшлося месца ў перакладзе.

Вульгарна-дагматычная крытыка знайшла ў паэме яшчэ адну ідэалагічную загану, пра што было выразна сказана ў 1951 г. ананімным аўтарам у рэцэнзіі на рукапіс перакладу «Сымона-музыкі» падчас падрыхтоўкі першага Збору твораў паэта на рускай мове ў 4 т. Прывядзём тэкст гэтай рэцэнзіі:

«Предложения по переводу поэмы “Симон-музыкант”».

1. В поэме явно разнотильны и по стиху, и по манере, по способу и средствам выражения основной ее повествовательный поток и авторские отступления. На последних особенно разительно сказалось влияние дореволюционных поэтов-декадентов, которого не избег, видимо, кое в чем и такой самобытный народный поэт, как Я. Колас.

Думается, что необходимо сейчас в переводе этой поэмы не только опустить отдельные, наиболее неудачные места, строфы, как это сделано в рукописи на стр. 123, 134, 158, 182, но и поелику удастся очистить весь остальной текст от всех этих “вежд”, “денниц”, “грез”, “ножек”, “губок”, “воцарись”, “задумчивой мути”, “головок”, “тучек”, “сирости земли”, “думок”, “жизни в полуслове”, “пленяет” и пр. и пр.» (Расійскі дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва. Ф. 613. Воп. 7. Спр. 606. Л. 1–4).

Як вынікае з прыведзенага матэрыялу, рэцэнзент даў перакладчыкам дазвол на адвольнае скарачэнне «наиболее неудачных мест», хоць і самі перакладчыкі, а гэта бачна з пераліку старонак (123, 134, 158, 182), праявілі неабходную палітычную пільнасць. Звернем таксама ўвагу і на тое, што і рэцэнзент размяжоўвае «основной... повествовательный поток», г. зн. падзейны план

твора, і «авторские отступления», які якраз і выклікалі негатыўную ацэнку. Менавіта ў лірычных адступленнях, у сімволіка-алегарычных фрагментах быццам бы праявіўся шкодны ўплыў «дореволюционных поэтов-декадентов». Схаваны сэнс падобнага роду крытычных выпадкаў у адрас аўтара паэмы зразумелы: усё, што не ўкладвалася ў апісанне жыццёвага праўдападобства, што было прадметам глыбокага роздуму мастака над таямніцамі жыцця, над прыродай таленту, прыродай творчасці, што было прадметам паэтызацыі, услаўлення, – усё можна было падвесці пад азначэнне «дэкадэнцкі ўплыў». Няма сумнення ў тым, што рэкамендацыі рэцэнзента яшчэ больш паўплывалі на ўзровень мастацкай дасканаласці рускамоўнага варыянта паэмы «Сымон-музыка».

Калі ўрываючы з «Сымона-музыкі», змешчаны ў кнізе «Избранное» (1947), пераклалі Б. Ірынін і М. Ісакоўскі, дык у Зборы твораў 1951–1952 гг. пад тэкстам паэмы прозвішча Ісакоўскага чамусьці адсутнічае. Затое з'явілася прозвішча П. Сямыніна. Не выключана, што менавіта П. Сямынін, які падчас рэдагавання перакладу «Новай зямлі» пранікся вялікай павагай да Канстанціна Міхайлавіча як высакароднага чалавека і аўтара геніяльнай паэмы, абачліва параіў яму пайсці на кампраміс, пагадзіцца на балючыя скарачэнні «Сымона-музыкі» з тым, што са зменай грамадска-палітычнай сітуацыі ў краіне намнога лягчэй будзе дапрацоўваць няпоўны пераклад, чым рабіць усё з пачатку. Напэўна, Якуб Колас прыняў сяброўскія парады, а вось ад публічнай ацэнкі ўзроўню перакладу свядома ўстрымаўся. І сапраўды, у 194 лістах, якія пісаліся пасля выхodu рускамоўнага варыянта паэмы, гэта значыць з 6 верасня 1951 г. і да 13 жніўня 1956 г., назва «Сымон-музыка» сустракаецца – у гэта цяжка паверыць! – літаральна адзін раз. Прычым азначаны момант зусім адсутнічае. 6 верасня 1951 г. дасылае ліст П. Сямыніну: «Издание четырёхтомника моих сочинений очень хорошее. С удовольствием читал “Новую землю”. С благодарностью вспомнил и вспоминаю Вас, проделавшего большую работу над переводами поэмы. Признателен также и Евгению Семеновичу за его внимательное отношение к изданию» (Колас 1978 XIV, 82). Пра «Сымона-музыку» – ні слова ні паўслова. Ні пра купюры, ні пра відавочныя недарэчнасці, пра якія вышэй гаварылася і якія аўтар не мог не заўважыць. Складваецца ўражанне, што Якуб Колас вырашыў увогуле не закранаць пытанне пра пераклад паэмы «Сымон-музыка». Ён паўтарыў тут тактычны ход Максіма Гарэцкага, які пасля пераезду ў 1923 г. з Вільні ў Мінск рабіў усё магчымае, каб апавесць «Дзве душы», апавяданні «Апостал», «Незадача», «Лірныя спевы», «У 1920 годзе», «Усебеларускі з'езд 1917 года» нідзе не згадваліся, не абмяркоўваліся.

Што яшчэ магло стрымліваць Якуба Коласа ад актыўнага ўдзелу ва ўдасканалванні перакладу «Сымона-музыкі»? Сярод розных прычын трэба згадаць цяжкі стан здароўя Канстанціна Міхайлавіча, якому ў той час ішоў ужо шэсцьдзесят восьмы год і які тады шмат хварэў. Пра гэта яскрава сведчаць журботныя, напоўненыя глыбокім сумам лісты паэта да розных адрасатаў. «Вообще виды мои на жизнь не очень радостные. Очень возможно, что 1951 г. будет заключительным годом в моей жизни» (Колас 1978 XIV, 83) – вось даволі тыповая для тагачаснага настрою пісьменніка мясціна з яго ліста да Я. Мазалькова ад 10 верасня 1951 г.

Адсюль зразумела: ваяваць адначасова «на два фронты», клапаціцца пра якасны пераклад і «Новай зямлі», і «Сымона-музыкі» Колас нават фізічна ўжо не мог.

Выкладзены матэрыял дае магчымасць прыйсці да наступнай высновы. Спадзяванні Якуба Коласа на тое, што новае пісьменніцкае пакаленне, даследчыкі новай генерацыі, прапагандысты яго творчасці годна завершаць незакончанае ім і тагачаснымі літаратуразнаўцамі, вучонымі, з прычыны неспрыяльных абставін 1930–1950-х гг., на жаль, не збываюцца ў такой ступені, як гэта можна было чакаць. Пераклад паэмы «Сымон-музыка» на рускую мову – наглядны доказ справядлівасці сказанага. Таму і неабходнасць ажыццявіць новы, болей дасканалы пераклад, адэкватны арыгіналу, становіцца сацыяльна значнай задачай. Таксама лічым патрэбным падкрэсліць: здабыткам рускамоўнага чытача адначасова павінна стаць і першая рэдакцыя «Сымона-музыкі» (1911–1918) як выдатная мастацкая з'ява ў творчасці народнага паэта і ўсёй беларускай літаратуры. Цікавасць толькі да перакладу рэдакцыі 1924–1925 гг., разгляд яе адасоблена ад ранняй рэдакцыі значна спрашчае ідэйна-творчую, светапоглядную эвалюцыю Якуба Коласа, не дае магчымасці выразна паказаць стаўленне паэта да падзей Кастрычніцкай рэвалюцыі, увогуле перашкаджае ўспрымання «Сымона-музыкі» як выдатнага мастацкага твора, які па праву павінен быў даўно заняць годнае месца сярод лепшых дасягненняў сусветнай класікі.

Шмат гадоў таму мы разам з Міхасём Канстанцінавічам Міцкевічам прыйшлі да адзінай думкі наконт таго, што візітнай карткай Якуба Коласа як выдатнага нацыянальнага паэта павінна была стаць паэма «Сымон-музыка».

У сваіх успамінах пра бацьку, надзвычай змястоўных, багатых на новыя факты, сын паэта зазначаў: «І ўсё ж, як мне здаецца, і для самога Коласа самым дарагім, самым заповітным творам была паэма “Сымон-музыка”. Нараджалася паэма доўга і цяжка» (Міцкевіч 2008, 151). Дадам ад сябе: гэтакім жа доўгім, цяжкім быў і шлях паэмы да рускамоўнага чытача.

Спадзяёмся, што ў недалёкім будучым дадзенаму твору прыхільнікі таленту песняра спаўна аддадуць належнае. Але каб гэтыя спадзяванні ажыццявіліся, патрэбны сур'ёзныя намаганні навуковай і чытацкай супольнасці. Упэўнены: калі б у 1930–1950-я гг. не былі штучна перапынены плённыя традыцыі беларускай навукова-тэарэтычнай думкі 1910–1920-х гг., дык і погляд на паэму «Сымон-музыка» як на унікальную мастацкую з'яву быў бы даўно і трывала замацаваны ў шэрагу змястоўных гісторыка-літаратурных прац. Адпаведна і адносіны перакладчыкаў да тэксту арыгінала аказаліся б болей паважлівыя, болей беражлівыя. Зусім нядаўна паспяховай спробай новага прачытання паэмы стала грунтоўнае, смелае паводле аўтарскай задумы даследаванне доктара філалагічных навук, прафесара Ігара Жука «“Вечны” сюжэт і “новы” герой: Сымон-музыка Якуба Коласа ў кантэксце змены літаратурнай парадыгмы». Праца гэта надрукавана ў выданні «*Studia Bialorutenistyczne*» (Люблін, 2008. С. 183–206). «“Вечны” сюжэт і “новы” герой» –

нагляднае сведчанне даўно наспелай неабходнасці выпрацоўкі новых тэарэтыка-метадалагічных падыходаў да вывучэння слоўнага мастацтва. Згаданая праца заслугоўвае шырокага публічнага абмеркавання. Ідэі, ацэнкі, погляды, выкладзеныя вучоным, маюць агульнаметадалагічнае значэнне для сучаснага беларускага літаратуразнаўства.

ЛІТАРАТУРА

- Колас Я. Збор твораў: У 14 т. Мн., 1974. Т. 6.
Колас Я. Собрание сочинений: В 4 т. М., 1982. Т. 1.
Колас Я. Збор твораў. Мн., 1977. Т. 13.
Колас Я. Збор твораў. Мн., 1978. Т. 14.
Лужанін М. Колас расказвае пра сябе. Мн., 1982.
Міцкевіч М. Шчасце – калі здзяйсняюцца мары... // Польшча. 2008. № 9. С. 145–171.
Расійскі дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва. Ф. 613. Воп. 7. Спр. 606. Л. 1–4.
Паступіў у рэдакцыю 09.12.08.
Міхаіл Іосіфавіч Мушынскі – член-карэспандэнт НАН Беларусі, доктар філалагічных навук, прафесар, галоўны навуковы супрацоўнік Інстытута мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы НАН Беларусі.